

א. 'פרשת העיבור' ופרשת הציור

הרב ד"ר בועז הוטרר

ר"מ בישיבת הר ברכה ומרצה במכללת אורות

'פרשת העיבור' ופרשת הציור – על מפות עירוב והדפסתן בספרים

ראשי פרקים:

א. עירוב בבאיון

ב. ספר 'פרשת העיבור'

ג. ספחי פולמוס על ספרים שבדפוס

ד. פרשת הציור

ה. גלגולה של מפה

ו. עוד על עירובין וציורין:

■ – העירוב בספליט

■

■ – העירוב בפרנקפורט

■

בשלהי שנת תפ"ט (1729) החל לכהן הרב רפאל מילדולה (תמ"ה-תק"ח, 1685-1748) כרבה של קהילת 'נפוצות יהודה', בפרבר סמוך לבאיון (Bayonne) שבדרום-מערב צרפת [1]. מדובר היה בקהילה יהודית פורטוגלית חשובה של אנוסים לשעבר, שהיה לה קשר הדוק עם קהילת אמסטרדם שבהולנד. הרב רפאל מילדולה היה יליד ליורנו ושימש בה בבגרותו בתפקידי הוראה. בין השנים תפ"ב-תפ"ט (1722-1729) שימש כרבה של פיסא ואז עבר לשמש כרב בבאיון. עם הגיעו לבאיון פעל הרב מילדולה רבות לחיזוקה הרוחני של הקהילה, ובמסגרת פעילותו פעל להסדרת עירוב למקום, שבהעדרו רווח במקום חילול שבת [2].

בשלהי שנת תצ"ב (1732) כתב הרב מילדולה תשובה ארוכה, בה פרט את שיטתו בתיקון העירוב במקום. על פי התשובה העירוב עתיד להסתמך, בין היתר, על תל שהקיף חלק מן המתחם וכן על הנהר כמחיצה, תוך התבססות על תקדימים שונים שנאמרו בסוגיה זו. בנוסף הצריך הרב מילדולה הוספת סגירה בפתחי הפרבר, והוא טרח להוכיח שניתן להסתפק בהתקנת 'צורת הפתח' בפתחים אלו למרות קיומה של רחבה ציבורית במתחם המעורב. הרב מילדולה שלח את תשובתו לחכמי בית הדין הפורטוגלי של אמסטרדם כדי לקבל עליה את הסכמתם. המסמך הגיע לרבני אמסטרדם לכל המאוחר בחשוון תל"ג (נובמבר 1732) [3]. בחודש שבט תצ"ג (ינואר 1733) שלחו חברי בית הדין הפורטוגלי באמסטרדם, הרבנים דוד ישראל עטיאס, יצחק בן דנא בריטו ודוד לופיס ישרון, תשובה ארוכה לרב מילדולה. הם הסכימו לרוב פרטי הפסק שלו, אך הסתייגו מהסתמכותו על התל שהקיף חלק מהמתחם. כמה שבועות אחר כך שלח הרב מילדולה את תשובתו לבית הדין באמסטרדם בו הוא פרט את נימוקי התר ההסתמכות על התל ובתשובה מחודש ניסן אותה שנה אישר בית הדין את פסקו של הרב מילדולה.

אולם בכך לא נסתיים הדיון בסוגיה. הרב שבתי נאווי, מחכמי מצרים, ששהה באותה העת בעיר ליורנו [4], ערער לחלוטין על התרו של הרב מילדולה וטען שהרחבה במקום מוגדרת כרשות הרבים ממש, דבר המצריך דלתות ננעלות או לפחות ראויות להינעל. הרב מילדולה השיב בהרחבה על השגותיו של

הרב נאווי, שנפטר זמן קצר לאחר כתיבת השגתו [5], כשהוא קובע שאם המשיג היה בחיים מסתבר שהיה משתכנע ומודה לפסקו המתיר.

בכך נסתיים למעשה הדיון הקונקרטי בסוגיה והעירוב תוקן במקום.

■ ספר 'פרשת העיבור'

הרב מילדולה לא הסתפק בדיון ההלכתי ובהתקנת העירוב, אלא טרח להדפיס את פסיקתו ההלכתית וכן את כל המשא ומתן שסביבו בספר, כשהוא מוסיף הקדמה בספרדית המשבחת את פרנסי הקהילה ודברי חתימה. הספר, בן 24 דפים, נקרא 'פרשת העיבור', ויש בכך כמובן משחק מלים. קרי, שימוש במונח 'פרשת העיבור', המופיע בהקשר אחר לחלוטין במשנה בברכות (ד, ד), הן כלשון נופל על לשון עירוב-עיבור, מוטיב ספרותי המופיע למעשה כבר במשנה בעירובין [6], והן כמובן משום שמדובר היה בעירוב פרבר של העיר, הנחשב כ'עיבור העיר' לענייני תחומין. הספר נדפס בשנת תצ"ד (1734) באמסטרדם, בדפוס ר' יוסף דייך – אחד הדיינים בקהילה האשכנזית של אמסטרדם, ובמיומן בנימין לופס קולאסו, בן למשפחה שהתגוררה אף היא במרחב הפורטוגלי בדרום צרפת [7].

כשלוש שנים אחר כך, בשנת תצ"ז (1737), הוגה הספר ונדפס מחדש באותו בית דפוס על ידי בנו של הרב מילדולה, הרב דוד מילדולה, והפעם נדפס לא כספר נפרד אלא בתוך שו"ת מים רבים של הרב רפאל מילדולה, בסימנים לד-לח שבחלק אורח חיים, במסגרת הלכות עירובין.

שלושה הבדלים קלים יש בין שני הפרסומים, שנבעו כנראה מן ההבדל שבין פרסום הספר כקונטרס עצמאי, לבין שילובו כחלק מספר השו"ת של המחבר :

- הקדמת המחבר בספרדית, המשבחת את פרנסי הקהילה, הושמטה מן השו"ת.
 - ב'פרשת העיבור' הוסיף המחבר בעמוד האחרון שאת 'דברי ההשגות הנזכרות ותשובותם בצידי' הוא העלה בפני בית הדין באמסטרדם וכן בפני 'קצת יחידי סגולה יודעי ספר ומביני מדע', ואלו תמכו לדבריו בעמדתו 'באיגרותיהם היקרות והחמודות אשר הריצו לפני והן הנה כמוסות עמדי חתומות באוצרותי אשר על כן נתתי הודאה על חלקי כי מצאתי חן בעיניהם ונתכוונתי לדעת גדולים'. וכי הוא מקוה להוציא לאור את ספר תשובותיו על ארבעת הטורים ועמם גם פסקים של רבנים קדומים 'אשר מצאתי בבית מעלת אבותי זלה"ה'. כל הפסקה הושמטה בשו"ת, יתכן משום שהסיומת על כוונתו להוציא את השו"ת אינה רלוונטית בגוף השו"ת, ויתכן עוד שבאותה העת כבר הוחזק העירוב במקום, ופחת הצורך לציין שיש תשובות נוספות התומכות בעמדתו של הרב מילדולה.
 - בשו"ת הוסיף בן המחבר לפני סימן לד: "זה ספר **פרשת העיבור** אשר כבר נדפס בשנת **פתחו** שערים וגו' ולפי שקפצו עליו קונים ואיננו עוד בנמצאים וליוקור מציאותו חילו פני לחזור ולהדפיסו פעם אחרת", לכן הוא מדפיסו כאן בהלכות עירובין לאחר הגהת טעויות שנפלו בדפוס הראשון.
- מבחינה ספרותית היה בספרו של הרב מילדולה ביטוי שני לסוגה ספרותית חדשה. מורכבותם של הלכות עירובין והצורך בבחינת התאמתם לתנאי כל מקום ומקום לפי מציאותו הספציפית, היוו כר נרחב לפרסום תשובות הלכתיות, הנוגעות לעירובים מקומיים. החל משלהי המאה ה-16 עם התפשטות ההיתר לשכור את רשות הגויים מנציג השלטונות, הורחב מאד תחום העירוב במקומות רבים [8], דבר שהצריך דיון מפורט ומורכב. במהלך המאה ה-17 ובראשית המאה ה-18, הופיעו תשובות מפורטות הדנות בעירובי מקומות שונים, דוגמת העירוב בקושטא [9], בקהיר [10], ובהאג [11]. אולם כאן מדובר היה בהדפסת ספר העוסק כולו בשאלת התקנת עירוב ספציפי. הספר הראשון בסוגה זו, שנכתב אף הוא במרחב הפורטוגלי, הוא ספרו של הרב שלמה דה-מיזה, **שלחן שלמה**, העוסק בעירוב הקהילה הפורטוגלית שבמאסרן שבהולנד, שיצא לאור באמסטרדם בשנת תפ"ה (1725). כעשור אחר כך יצא לאור כאמור הספר 'פרשת העיבור'. מאז יצאו כמה וכמה ספרים שיוחדו לעירובים מקומיים [12]. ספרים מסוג זה חיזקו את תקפו של העירוב שהתקין הרב, ואת מעמדו כרב בקהילתו וכפוסק מוכר.

יבולו הספרותי של הרב מילדולה שהחל בפרסום ספרו 'פרשת העיבור' והמשיך בפרסום שו"ת מים רבים שלש שנים אחר כך, אף פתח תקופה חדשה ביצירה היהודית בקהילות הפורטוגליות של דרום צרפת. ו'הכניס את באיונה ואת מלכות צרפת כולה בעולם ההלכה' [13].

■ ספיחי פולמוס על ספרים שבדפוס

יש להזכיר בהקשר זה בקורת נוקבת שמתח בשנת תצ"ט (1738) ר' אליעזר סופינו, רבה של פיסא באותה העת, על הרב רפאל מילדולה ועל ספריו, בתשובה שכתב:

"ידענא שרצה להתגדל ולהוציא [יא] לאור אורחותיו, להודיע ולהודע שיש לו יד ושם בפוסקי' [ם] ולו נאה להורות, לכן בקש להתפשט ספריו כדי שיכירו יופי מחכמתו ותבונתו ובעיני חכמי המקומות האלו המכירים אותו כבר נבאש בהוציאו לדפוס ס' [פר] העיבור בהיותו אסור בהנאה באלו המקומות, ועוד שהם כולם דברים מועתקים ומודפסים, ושם נראו השגותיו של מע' [לת] הח' [כם] כמוהרר' ש [=כבוד מורנו הרב ר' שבת] נבאו ז"ל, אעפ"י שרצה להשיב את הארי לאחר מותו ועשה מאריך טרחא במקום אתנח" [14].

את הביקורת הזו יש להבין קודם כל על רקע העניין בו עסקה התשובה. מדובר היה בפולמוס שהתעורר בשנת תצ"ה (1735) או תצ"ו (1736) ויסודו במחלוקת בין הרב סופינו לבין הרב דוד ב"ר אברהם מילדולה, וגיסו הרב רפאל מילדולה, בנושא הלכתי בדיני קריאת התורה, שהיה קשור בעליית חתן לתורה בשבת בבית הכנסת בפיסא [15]. במסגרת הפולמוס נכתבה, סמוך לאירוע, תשובה של הרב סופינו להצדקת שיטתו ומנגד נכתבו תשובות הרבנים מילדולה כנגדה. שלוש התשובות פורסמו בספרו של הרב רפאל מילדולה, שו"ת מים רבים (חלק אורח-חיים, סימנים ו-ח), שיצא לאור כאמור בשנת תצ"ז (1737), כשהרב מילדולה מעלים את שמו של הרב סופינו ומציין במפורש שעשה זאת משום שחס על כבודו 'כי רואה אני דכד ניים ושכיב אמר למלתיה' [16]. כפי שציין פרופ' שמואל גליק, ברקע הויכוח הסוער עמדה כנראה מערכת יחסים מתוחה בין הרבנים מילדולה לרב סופינו, מסיבות שונות, ובפרט משום שהרב סופינו ערער על מנהגים שקבע הרב רפאל מילדולה בעת שבתו בפיסא. מתח זה מצא את ביטויו בפולמוס זה בהאשמות הדדיות שהלכו והחריפו. הפרסום הנזכר בשו"ת מים רבים תרם בודאי לליבוי המחלוקת, ועורר ממילא את הרב סופינו לכתוב בראשית שנת תצ"ט (1738) תגובה לדברי הרבנים מילדולה ולתקוף את הרב רפאל מילדולה בכלל על הדפסת ספריו. לגופו של עניין לא ברור האם התקפתו של הרב סופינו על פסיקתו של הרב מילדולה בנושא העירוב משקפת אכן ביקורות נוספות שהיו על תשובתו של הרב מילדולה או שהיא הסתמכה כולה על ביקורתו של הרב נאווי. בתגובה שנכתבה בז' בחשוון התק"ד (1743) על ידי בנו של ר' רפאל מילדולה, ר' דוד מילדולה, הוא ציין שטענותיו של הרב סופינו בנוגע לעירוב לא היו ענייניות והסתכמו בכך שאביו השיג על הרב נאווי לאחר פטירתו, אולם לאמתו של דבר אביו נהג כבוד ברב נאווי 'ואם השיבו אותו מלבד שכבר התנצל שם בהקדמתו השעה היתה צריכה לכך כי הדבר היה נחוץ למיגדר מילתא פן יפרוץ העם לעבור עבירה חמורה לחלל יש"ק [=יום שבת קודש] בפרהסיא'. הבן ציין שאת פסקו של אביו 'ראוהו בונ"ם ויאשרוהו וקלסוהו חכמי הדור ה"י [=ה' ישמרם] עד שמרוב חשיבותו שקפצו עליו קונים ולא היו עוד בנמצא' [מ] הוכרחתי לחזור ולהדפיסו תוך ספר מים רבים לבקשת כמה ת"ח [=תלמידי חכמים] [17].

כפי שעולה מדברי הרב סופינו הוא היה ער לכוחו הרב של הדפוס. ולכן לא מפתיע שהוא ניסה להדפיס בעצמו ספר שיגן על עמדתו. ספר זה כלל את שלוש התשובות הראשונות הנזכרות ובפרט את תגובתו האחרונה לתשובות הרבנים מילדולה. הספר הגיע לאותו בית הדפוס בו נדפסו ספרי הרב מילדולה, בית הדפוס של הדיין ר' יוסף מאמסטרדם [18], אולם בשל בעיות תקציב התעכבה הדפסתו כשנתיים. בסופו של דבר נדפס הספר בשנת תק"ב (1742) במאות עותקים, אולם בסערת הפולמוס הוחרמו ונשרפו רוב רובם של העותקים. עותק בודד שנותר לפליטה, היה עלום שנים רבות עד שנתגלה מחדש והספר פורסם במהדורה חדשה בשנת תשס"ז [19].

ר' דוד בנו של הרב רפאל מילדולה ציין שבסופו של דבר נתפייסו הרבנים מילדולה והרב סופינו זה עם זה 'ונתקיים בהם' כי את זהב בסופה' ונעשו אוהבים זה את זה ובפרט שקודם נסעו לא"י תוב"ב נתראו פנים אל פנים ונתפרדו איש מאחיו באהבה רבה ובחיבה יתירה' [20]. לענייננו מלמד הפולמוס יפה הן על כוחו של הדפוס והחששות מפניו, והן על הסוגה הספרותית שאחזו בה שני הצדדים: הוצאת ספרים בנושא ספציפי וייחודי, שעלו בו פקפוקים, זה בנושא העירוב וזה בנושא קריאת התורה בשבת החתונה.

■ פרשת הציור

דבר מעניין בפרסום קונטרסו של הרב מילדולה הוא סוגיית ציור מפת העיר. כבר מן המשא ומתן שפרסם הרב מילדולה ניתן ללמוד שהוא שרטט כנראה מפה עוד לפני הדפסת הספר ואף שלח דוגמה שלה לחכמי אמסטרדם, שהרי בתשובתם אליו ציינו הרבנים: "ולהורות רשם ציין וצייר מעלתו מוצאיו ומבואיו וגבוליו מבית ומחוץ סביב בכל פרשת העיבור את הכל עשה יפה בעט"ו" [21].

ואכן בפתיחת התשובה הראשונה של 'פרשת העיבור' ציין המחבר שמוטלת עליו 'חובת ביאור ציוני עיבור הנ"ל מוצאיו ומבואיו לארכו ולרחבו צורתו ותעודתו הכל בכתב כאשר עיני ראו ולא זר'. כאן התחיל המחבר בתיאור מילולי של פני המקום. הוא פתח בתיאור הגשר שעל הנהר, דרכו נכנסים לעיר, עבר לתיאור 'בית השומירה' של שומרי העיר, תיאר את הרחבה של הפרבר, הסמוכה לנהר, ותיאר את שני המבואות [=הרחובות] של הפרבר, אחד ארוך ואחד קצר היוצאים מן הרחבה. הרב מילדולה המשיך וציין 'ומעתה יש לי לסיים וציין היקף ד' רוחות העיבור' והביא תיאורים מפורטים של כל תוואי העירוב, שהקיף למעשה את כל הפרבר. אולם המחבר לא הסתפק בתיאור מילולי וציין בסוף התיאור הנרחב: **והא לך תבניתו וציורו.**

דא-עקא שבמקום ציור של מפת מפורטת, הושאר **מקום ריק**, בלבד!

פרשת העיבור

ואחמה אלה עשויים צירי ארם וכן נחם לנחם מן
העיבור ומקצתו כמבאר אלה הכנייה שם טכיה פוקסת
נחם דלמיסוריה ודלחמיה נעלם כלל ונאחז

והא לך הבניתו וצירור

ועתה חיי לנחם לנחם הננינו מלחפני רבנו
היושבים על סד"ן יורשומעל ספר
למלא כח דהתירא עדיף עס תקון הפועל לאפרושי
מלסורא וילמוד גא חס יש תקון לטעל ג"כ בעיר
במחנה לנחם כי חס שחין יהודים דרים במחנה
בקיעותיהם להם נתיים וחזרות למכור שם במחנה
בחול ולפעמים חוכלים וישנים שם דרך ערלי הכל יבא
שיעב הדק הדק היטב וכלשון בקשה חנוני חנוני חמם
רועי כי קנחת שש נכחות תעשה וזהו פסח כ' תהיה
משכיר חכם טלפה :
תשובה נחמי אל לני לדרוש ולמוד אופני
תיקין העיבור דנ"ד וחבא היום אל
בעין עין המספיק הוא קודם לראות עירקא דהאי דינא
וקצ"כ מרעוטיה ופירכיה פלורמו וסעינים המסתעפי

מחנה של בן ינחמי לנחם אחרי הקוראים כדי שלם
לערבב בעירובין וזהו פסח
בתחילה עלה במחנה לחזור אחר חיקון
מבואות העיבור כל"ל ולומר כי
רמזה דנגה היא כחצר של רבים ולכן אס בני הדירים
שלה יעברו בתיקון בני הפנאות הסתוים לה יהיו
רשאים לטעל מזה : זה וכלנדי מיתקנא דמי המבוא
הגדולים אשר בגדדי הרחוב אי לימין ואי לשמאל בהגשר
למי חו קרה לאחור מקום הפתוח לסרפא דוקא ודיו
ואין לרין תיקון אחר לעקמית חיו לא מבועל אליבא
דהרס"כא כפי מה שאמר בעבודת הקודש בספר ה"ב ד"ר
ורים ומרכי ו"ל ודעפיהו דס"ל דח"ל לעקמות
כלום אלא אפי' אליבא דרש"י ז"ל ותוספות וריב"א
ודעפיהו דסטק פוסק"ק כותיבו דס"ט ש"ר יעאל
דשאט

קונטרס "פרשת העיבור". אמשטרדם תצ"ד (1734)

על תופעה דומה עמד [אלי גנאור](#) במאמריו על הציונים שבפירושי רש"י לתלמוד ובפרט במסכת עירובין, הנעדרים מחלק מן המהדורות של התלמוד. גנאור ציטט את דברי ד"ר אדוארד פרם שכתב בנוגע לאחד הציונים: "חלל ריק הושאר בדף מתאים להוספת חיתוך עץ, אבל בשל סיבות כלכליות או טכניות התרשים לא נוסף אלא במהדורות מאוחרות" [22]. מסתבר שזו גם המציאות במקרה שלפנינו.

בשו"ת [מים רבים](#), טרח העורך להוסיף ציונים, שלא נמצאו במהדורה הראשונה:

שו"ת מים רבים, אורח חיים, סי' לד

פרשת העיבור

אולם הציור הנזכר אינו מופיע גם בשו"ת, אף שגם כאן הושאר לו מקום:

נראה אמנם שבעוד שב'פרשת העיבור' הושאר מקום משמעותי לציור, הרי שבשו"ת מים רבים אף שלא השמיט בן המחבר את המילים 'והא לך תבניתו וציורו' הוא השאיר מקום די סמלי לציור. נראה שרצה להעתיק את הנוסח המקורי, אך בניגוד למהדורה הקודמת לא תכנן באמת להכניס את הציור.

■ גלגולה של מפה

על אף שהמפה לא נדפסה מעולם בספריו של הרב מילדולה, נשמר ככל הנראה הציור המקורי שתכנן הרב מילדולה להדפיס!

צילום של המפה פורסם לראשונה על ידי פרופ' ז'ראר נהון, חוקר יהדות צרפת, בעבודת הדוקטור שלו משנת 1969 [23]. צילום מעבודה זו נמצא במאמר משנת 2004 על תולדות הפרבר של באיון [24]. ז'ראר נהון פרסם שוב צילום של המפה במאמר שכתב בשנת 1994 [25]. נהון ציין שם בהערה שעל קיומה של המפה מסר לו מר שמעון שוורצפוקס וכי הוא קיבל תצלום שלה באדיבות מר מאיר בניהו, אז מנהל יד בן צבי, בתאריך 13.12.67. בתחתית התמונה ציין נהון שמקורה במכון יד בן צבי. נהון ציין עוד שם כי צירף העתק של הציור גם במאמר שכתב בשנת 1978 [26]. בשיחה טלפונית ביום ט' באדר ראשון תשע"א (18.2.2016), ציין באזני פרופ' שוורצפוקס שהוא זוכר כיצד הראה לו בניהו את המפה שהיתה מצויה אצלו בעותק של 'פרשת העיבור'. ולדעתו זה היה מהאוסף הפרטי של בניהו.

צילום נוסף של המפה מובא במאמר של פרופ' משה בר אשר, שפורסם בשנת תשמ"ה בכתב העת פעמים [27]. אף שכאן צוין מקורה של המפה בארכיון לתולדות העם היהודי, מתברר שמקורה אחד. כפי שכתב לי ד"ר יוחאי בן גדליה מן הארכיון לתולדות העם היהודי, בתכתובת בינינו בתאריכים ח-ט באדר ראשון תשע"ו (17-18.2.2016): הצילום המצוי בארכיון (סימולו: F/Ba/12) הוא משנות החמישים ומקורו בד"ר בניהו.

להלן העתקי המפה:

1. צילום המפה מעבודת הדוקטור של פרופ' נהון, כפי שהובאה עם מספור במאמר משנת 2004.

2. צילום המפה במאמרו של פרופ' בר אשר, תשמ"ה

במפה, המצוירת ביד אמן, ניתן לראות את מבנה הפרבר והמקומות בהם עסק הרב מילדולה בקונטרסו בהרחבה.

את הכיתוב על המפה פענח כבר נהון [28]:

נהון ציין שהכיתוב בתחתית הציור לא ברור, אך יש לציין שהכיתוב הוא באופן ודאי: **תילי תילים של הזמי והגי**, וכפי שציין הרב מילדולה בתשובתו: "מוקף מתילי תילים וגדרות הוצין היזמי והיגי". היזמי והיגי – אינם אלא שיחים (ראו: בבלי שבת ז ע"א, סוכה יג ע"א) והכוונה כאן לצמחיה עבותה, המקשה על המעבר.

כפי שסיפר לי פרופ' נהון בשיחה טלפונית, במוצאי שבת, ליל י"ט באדר ראשון תשע"ו (27/2/2016) קיומה של המפה עורר התרגשות רבה בבאיון, בפרט שיש בה תיאור של שער העיר העתיק שאינו קיים שנים רבות. הוא ציין עוד שבמוזיאון הבסקי בבאיון מוצגת המפה, הלקוחה מעבודת הדוקטור שלו, לאחר שעובדה באופן אומנותי כהדפס משי.

נמרוד געתון, הכותב עבודת דוקטור על יהדות באיון באוניברסיטת בר אילן, שלח לי צילום של הפריט מן הקטלוג של המוזיאון, שנשלח אליו לבקשתי, מן המוזיאון.

battus, pirouettes, ronds de jambes. Ils faisaient assaut d'adresse et d'agilité et quelques-uns, en s'aidant des volets et des ferrures de la façade, grimpaient par le dehors au premier étage des maisons et allaient offrir des fleurs aux dames accoudées sur les fenêtres.

870 40

Les numéros correspondent aux mots hébraïques «1 Ville 2. Porte de la Ville - 3. Grand Pont - 4. Fleuve 5. Porte d'entrée vers le Bourg 6. Maison de Garde - 7. Place du Bourg 8. Ici se répandent les eaux 9. Mur fait de main d'homme - 10. Canal - 11. Le Petit Pont 12. Porte de la Citadelle 13. Du côté de la Grand Rue - 14. Grande Rue du Bourg 15. et le côté large 16. Côté étroit - 17. Camp mili-

תיאור ההדפס המשי מתוך קטלוג המוזיאון הבסקי בבאיון

צילום ההדפס בקטלוג המוזיאון עם תיאור פרטי המפה מעבודתו של פרופ' נהון .

אני גם מצטט כאן חלק ממה שכתב לי נמרוד געתון, ביט באדר ראשון תשע"ו (28.2.2016), אודות התיאור במפה:

"שני הרחובות היוצאים מן הרחבה הינם: רחוב Maubec (מובק) ורחוב סט. קתרין. רחוב מובק הינו הרחוב הראשי של סט. אספרי. מדובר ברחוב ארוך ומתפתל שבעבר התחבר לדרך המלך לספרד. כיום ממוקם בו מתחם בית הכנסת של באיון הכולל מספר בניינים. ממול מתחם בית הכנסת נמצא בניין שנתרם על ידי משפחות יהודיות אמידות בבאיון ושימש לפני כן כמוסד צדקה לזקנים וחולים. כיום שלט מפאר את חזית הבניין אך הוא כבר לא משמש למטרה זו. צמוד לאותו בניין נמצאת סמטה קטנטנה המתפתלת במעלה הגבעה ונקראת רחוב Tombelolie. המילה הינה גסקונית ומתארת את השמן, אשר לפני היה זכיון ידוע של היהודים בעיר. בקצה העליון של הגבעה שכן בעבר בית העלמין הראשון של הקהילה, אשר הועבר מאוחר יותר למקום אחר, לא במיוחד רחוק משם. מאותה גבעה ששימשה בעבר בית עלמין ניתן להשקיף ואף לרדת במדרגות לשני המקוואות של באיון. מקוואות אלו סגורים כיום לקהל ונדרש מפתח מהעירייה כדי להיכנס לביקור (הם כמובן לא בשימוש). המקוואות שוכנים בבניינים העומדים מעל לרחבה שרואים במפה. הרחבה עצמה נקראת על שמו של אחד מנכבדי הקהילה במאה ה-19 והרחוב השני היוצא ממנה, כמפורט במפה, הינו רחוב סנט קתרין. זהו רחוב קטן המקביל לנהר האדור אך כיום אין בו כמעט מונומנטים יהודיים ראויים לציון. בשני בניינים אחרים הניצבים מעל הרחבה שכנו בעבר שני בתי כנסת ששימשו את הקהילה במאות ה-17 וה-18 עד הקמת בית הכנסת המרכזי בשנת 1837. אלו הם בית הכנסת בראנדון, ששכן בביתו של יהודי עשיר והיה מסוגל להכיל עד 400 מתפללים ובית הכנסת בראנדם, גם הוא בביתו של משפחה יהודית עשירה. כל אלו, וגם בניין הישיבה שעמד שם, אם כי לא ברור לי בדיוק היכן, עמדו במרכז החיים היהודיים בבאיונה".

■ עוד על עירובין וציורין

בשולי הדברים נזכיר בקצרה שתי מפות ששורטטו אף הן לצורך תשובות על עירובין אך מקומן נפקד מן התשובות.

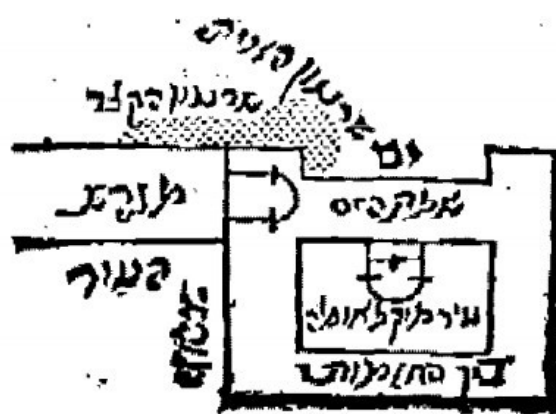
■ העירוב בספליט

בשנת תק"א (1741), זמן קצר לאחר שהחל לשמש כרבה של ספליט (Split) שבבלקן[29], שנשלטה אז על ידי דוכסות ונציה, דן הרב דוד פארדו בשאלת הטלטול במקום[30]. מדברי הרב פארדו עולה כי העירוב במקום כלל בתחילה רק את השטח שבתוך חומות העיר, אולם בשלב כלשהו התיר חכם אשכנזי אחד שעבר במקום לטלטל 'בין בכל העיר ובין החומות וגם באותו הרחוב שלפני העיר על סמך שהים מהני לחומה'[31]. מדובר היה ברחבה שהייתה מוקפת בחומות משלושה צדדים ופתוחה את הים, אשר שימשה כמקום טיול וכמקום מסחר, וניתן היה להגיע אליה דרך פתח בחומת העיר. הרב אברהם דוד פאפו ששימש תקופה קצרה כרב במקום לפני הרב פארדו, אסר את הטלטול ברחבה הנ"ל, אך הדבר לא מנע מרבים מלהמשיך לטלטל על סמך ההיתר שנתן אותו חכם אשכנזי. הרב פארדו כתב פסק שתמך באיסור הטלטול במקום מנימוקים שונים. הוא גם שלח את פסקו לחכמי הישיבה הכללית בונציה, הרב יצחק פאציפיקו, הרב יעקב בליליוס והרב זלמן מלבוז, ואלו הסכימו לפסקו[32]. ולדבריו '[...]הוא לן סייעתא דשמיא ובטילנא מנהגא'[33].

בספריו דן הרב פארדו בעירוב בספליט בשני מקומות. המקום הראשון הוא ספרו על המשניות, [ספר שושנים לדוד, חלק ראשון](#), שנדפס בדפוס מאיר דא זארא בונציה, בשנת תקי"ב.

אגב דיון במשנה במסכת עירובין ב, ד ציין הרב פארדו את הדיון שדן בתשובה על העירוב ספליט, תיאר את התוואי המדובר ואף הדפיס [ציור](#) של התוואי:

וזה כיה ח' מן הטעמים שהעליתי בתשו' לאסור ביציר
הזאת איספלטרו טאני עותד לטרת כחוכה טהיל עיר
מוקפת חומה דלפנים ובניה ויס להעוד חומה אחרת
חונה לה סביב אלף טהחומה שזו החומה אינה חקפת
כל סביבותיה אלף ח' רוחות ותנז. אחת פתוחה לים
דהיינו לנתל וזקרון וזית מזד ח' יס.טס. שרטון טיורדים
סס כני חזק לפנות ובימות הקיץ הים תעלה שרטון
כס כסחוד כננד כל חורף החומה עד מנחם ה'אג
כחוכה כ' טפחים ויותר נאושן טינולים דרך טס ל'אג

פד המנרסות
 כזה והנה
 ח'ע'ג דיס
 מהגו לחומה
 כדאמרינן
 בטבריא
 שיח' היא
 חומתה מ'ח
 ביון דמחילה

דיס לאו בידי אדם היא לא חסיבא מחילה כולי האי

הרב פארדו ציין שאין כאן המקום להאריך וכי נימוקים נוספים כתובים בפסקו.

בציור ניתן לראות יפה את מבנה העיר וסביבותיה. ולהלן נוסח הכיתוב על המפה: ים, שרטון הארז, שרטון הקצר, שפת הים, מגרש, עיר מוקפ' [ת] חומה, בין החומות, חומת-העיר.

כעשרים שנה אחר כך, בשנת תקל"ב, הדפיס הרב פארדו את ספר השו"ת שלו, [מכתם לדוד](#) בדפוס ר' רפאל יהודה קלעי בסלוניקי, ושם בחלק אורח חיים סי' ב, הדפיס את פסקו הנזכר ואת הסכמת רבו. אולם דווקא שם המפה נעדרת! והמחבר הסתפק בשימוש באות ח מוגדלת לתיאור הקף החומה החיצונית!

ב הנה נא העיר הוצת קטנה היא אישפלטרו והיא
 מוקפת חומה ודלתותיה נעלות כליל: ופחילה
 לחומת העיר איכא תו חומה ואחרת הסקפת סביב סביב
 כמין ח' חג' רוחותיה אל העיר ובין חומה לחומה מקום
 פנוי וכו' נגות ופסוק לט' ולחומה זו הח' חג' היא
 סקפת לעיר מאחוריה וחמתי רוחותיה יסין ושמאל וכו'
 כל רוח לימין ולשמאל נחלחו מאחוריה החומה החילוה שס
 הפנימית ע"י דלת שנחלח' סוגרת ופסוגרת כלילה וסלר
 פני העיר והיינו רוח רכיפית יש שס מקום רחב הרבה
 יותר מ' חג' שפפת העיר יולא' לשס והוא על שפת
 היס והוא ארוך מאד כנגד כל אישור רחב העיר ונאשך
 לרכו

■ העירוב בפרנקפורט

בשנת תרע"ד הדפיס הרב נחמיה צבי (אנטון) נובל (תרל"ב-תרפ"ב, 1871-1922) רב הקהילה הכללית בפרנקפורט דמיין את ספרו [פרת יוסף](#) [34], שעסק בעירוב שהתקין באותה שנה בעיר. לא כאן המקום להאריך בפולמוס העירוב בפרנקפורט, בין חכמי הקהילה הכללית לחברי הקהילה הנפרדת. פולמוס שנמשך למעשה עד חורבן הקהילה במלחמת העולם השנייה, מכל מקום בספר אין ציור של תוואי העירוב, אולם גם כאן מתברר שצוירה מפה בכתב יד עם כותרת: "עירוב" Die Grenzen des. (גבולות העירוב) מפה זו היתה מצויה בעותק של הספר פרת יוסף והיא נמכרה יחד עם הספר במכירה פומבית של חברת קדם, [מכירה 33 פריט 528](#).

אוליבירה. טופס ההתר עצמו מצוי בארכיון עץ חיים באמסטרדם [כתב יד eh_47_b_10](#) עמ' 126-127 (ראו גם: **כתבי רבינו יצחק אבוהב (דה פונסקה): חכמי ריסיפי ואמשטרדם**, ירושלים תשס"ז, סימן ג). הוא פורסם בדפוס לראשונה בספרו של ר' יעקב ששפורטש, **שו"ת אהל יעקב**, אמסטרדם תצ"ז, סי' עג. יש לציין שבהסכמתם של הרבנים דוד ישראל עטיאס ויצחק חיים בן דנא די בריטו לספר הם ציינו שר' דוד בנו של הרב רפאל מילדולה מבאיונה, הגיה את הספר. נראה שהיה זה בעת שהותו באמסטרדם לצורך הדפסת שו"ת מים רבים של אביו.

[12] ראוי לציון קונטרס שהוציא בשנת תקכ"ה (1765) הרב מנחם נוויריה, בנוגע לעירוב שהתקין בורונה באותה שנה. הקונטרס כתוב כתיבת סופר נאה, מעוטר בעיטורים מרשימים בסגנון הרוקוקו. הוא כולל הקדמה, שני שירי פתיחה, פסק מפורט של הרב נוויריה, הסכמות עליו, נוסח העירוב ותנאיו וכן תקציר בשפה האיטלקית. לצערי הוא אינו נגיש לציבור ולא ראיתי את כולו, אולם הקונטרס היה מצוי בעבר הלא רחוק בשתי מכירות פומביות וניתן לראות כמה עמודים מן הקובץ בקטלוג של חברת קדם, מכירה 6, [פריט מס' 211](#) ובפרט בקטלוג של חברת מורשת, מכירה 28, [פריט מס' 346](#). עותק של תשובת הרב נוויריה עצמו, המופיעה בקובץ זה, מצוי בספרייה הלאומית בירושלים (כתב-יד ירושלים – הספרייה הלאומית Ms. Heb. 38°1801 (מכון לתצלומי כתבי-יד, סרט B 757 38°1801)). מכל מקום בשונה מן הספרים הנזכרים לעיל, קונטרס זה מעולם לא נדפס אלא יצא כקונטרס מעוטר בכתב יד, ונראה שיועד בעיקר לצרכי הקהילה עצמה, כפי שציין שם הרב נוויריה עצמו: "תכתב זאת לדור אחרון לעדה לדורות הבאים לידע להודיע מאיזה טעם דנתי וזיכתי בעזר הצור ב"ה".

[13] ז'ראר נהון, "היהדות הספרדית בצרפת: מ'נוצרים חדשים' ועד לאומה היהודית הפורטוגלית", חיים ביינארט (עורך), **מורשת ספרד**, ירושלים תשנ"ב, עמ' 657.

[14] שמואל גליק, קונטרס על ענין שבת החתונה: למוהר"ר אליעזר ב"ר יעקב סופינו זלה"ה, ירושלים תשס"ז, עמ' 48. גם בהמשך תשובתו ביקר הרב סופינו את הרב מילדולה על הדפסת ספריו וטען 'שכל מגמתו אינו אלא להראו' [ת] ידו בהדפסת ספריו יהיה מה שיהיה ולעשות ספרי' [מ] הרבה אין קץ (קהלת יב יב) [...] שהוא סיבה לאיחור הקץ' (שם, עמ' 92).

[15] על הפולמוס המדובר, ראו בהרחבה: גליק, שם, בהקדמה, עמ' יא-מא. על הרב סופינו, ראו: שם, עמ' כה-כט.

[16] כמו-כן מתברר שמתשובת הרב סופינו הושמטו כמה ביטויים שנראו פוגעים ברב דוד מילדולה. ראו: גליק, שם, עמ' לג.

[17] דוד מילדולה, שו"ת דברי דוד, אמסטרדם תקי"ג, סי' כד, דף נו ע"ג (מצוטט גם אצל גליק, שם, עמ' 48 הערה 262). מכל מקום בתשובת הבן, אין זכר לביקורות נוספות מלבד הביקורת על כך שאביו חלק על הרב נאווי. גם בנו של הרב דוד מילדולה, ר' אברהם מילדולה ביקר את דבריו של הרב סופינו, והוסיף בשולי כתב יד של תשובת הרב סופינו: "[...] בושי והכלמי מלדבר על הפרשת (!) העיבור [...] לחלוק על גאון כמותו ובפרט שמוסכם בקב"ר הגדול לבני אמשטרדם עיר ואם בישראל יע"א" (גליק, שם, עמ' כב).

[18] גליק (שם, עמ' יח, הערה 25) ציין שהרב סופינו לא הדפיס את החיבור בליוורנו משום שבין השנים תי"ז-ת"ק (1657-1740) לא פעל בית דפוס בעיר.

[19] על הנסיבות שהובילו להחרמת העותקים ולשריפתם, ראו: גליק, שם, עמ' לב-לג, מ-מא.

[20] שו"ת דברי דוד, סי' כא, דף מ ע"א. מצוטט אצל גליק, שם, עמ' מא.

[21] פרשת העיבור, דף ח ע"ג.

[22] אלי גנאור, "תמונה אחת שווה אלף שאלות [א]", תרגם מאנגלית: אבישי אלבוים, **איגוד ספרני היהדות**, גליון לב, באתר: <http://safranim.com>

[23] Gérard Nahon, *Communautés judéo-portugaises du sud-ouest de la France (Bayonne et sa région) 1684-1791*, Ph.D. dissertation, University of Paris-Nanterre, 1969, pp. 58-52

[24] Zink Anne, "[L'émergence de Saint-Esprit-lès-Bayonne. La place d'une ville nouvelle dans l'espace juif à l'époque moderne](#)", *Archives Juives* 37 (2004), pp. 9-27

[25] נהון, מרחבים וסמכויות, עמ' 368.

[26] Gérard Nahon, "Le Livre dans la «Nation juive portugaise» de Saint-Esprit-lès-Bayonne (XV1Ie-XVBIe) 1978

[27] משה בר אשר, "נוספות למרכיב העברי בלשונות הדיבור של יהודי דרום-מערב צרפת", **פעמים** 74 (תשמ"ה), עמ' 83.

[28] נהון 1994, עמ' 367.

[29] באיטלקית Spalato, ובדלמטית Spalatro. ספלאטו או אישפלטארו בפי היהודים.

[30] הרב דוד פארדו (תע"ח-תק"נ, 1790-1718) נולד בונציה, ולמד שם אצל ר' יעקב בליליוס ור' זלמן מלבוב. החל לשמש בספליט כמלמד תינוקות, בעת כהונת הרב אברהם דוד פאפו, כרב שם. זמן קצר אחר כך נפטר הרב פאפו, והרב פארדו מונה כרב במקומו, בשנת תק"א (1741). לאחר שנים עבר לשמש כרב בסרייבו ואחר כך עלה לארץ ישראל ונפטר בה.

[31] דוד פארדו, **שו"ת מכתם לדוד**, סלוניקי תקל"ב, אורח חיים, סי' ב.

[32] בשו"ת שם, צירף הרב פארדו את ההסכמה שקיבל מהרב פאציפיקו, שנכתבה בחודש אדר שני, שנת תק"ב (1742), וציין שקיבל גם אגרות מרביתו הרב בליליוס והרב זלמן מלבוב, שלא הביאן מחמת האריכות. יש לציין שהעתק מהסכמתו של הרב פאציפיקו מובא גם בכתב היד של ספרו של הרב פאציפיקו, שו"ת משפט שלום, ח"ב, סי' לא (כתב-יד האוניברסיטה העירונית של פרנקפורט, סרט 2, HEBR. OCT 107) (מכון לתצלומי כתבי-יד סרט 25923), דפים 154א-154ב), ושם מופיעים כמה משפטים שאינם מובאים בשו"ת מכתם לדוד. הרב פאציפיקו ציין שם שחתם גם בשם חבריו על ההסכמה אף ש'מעלת רבני הישיבה עדיין לא נתועדו', וזאת משום חשיבות הדבר. כאמור משו"ת מכתם לדוד עולה שלאחר מכן צירפו גם שאר הרבנים את תמיכתם, באגרות משלהם.

[33] דוד פארדו, **ספר שושנים לדוד: חבור על שיתא סדרי משנה**, ונציה תקי"ב, עירובין ב, ד, דף צח ע"ד-צט ע"א.

[34] נחמיה צבי נאבעל, פרת יסף: קונטרס אדות תקון עירובין בורנקנורט ע"מ מוין, פרנקפורט דמיין תרע"ד

:Share this

להיות הראשון שאוהב את זה.